

NASELITEV ISTRSKIH BEGUNCEV V TRŽAŠKI POKRAJINI -
VIDIKI "NACIONALNE BONIFIKACIJE"*Alessandro (Sandi) VOLK*

Inštitut za narodnostna vprašanja, SI-1000 Ljubljana, Erjavčeva 26

IZVLEČEK

Na podlagi novega arhivskega gradiva avtor podaja pregled ustvarjanja italijanskega državnega aparata za upravljanje vprašanja beguncev iz Istre in Dalmacije in njegovo uporabo v politične in propagandne namene. Pozornost je namenjena predvsem načrtnemu naseljevanju beguncev za "nacionalno bonifikacijo" na s Slovenci naseljene predele Cone A STO in okrepitvi italijanskih nacionalističnih sil v Trstu do leta 1954.

Predmet mojega zapisa je politika, ki jo je italijanska vlada izvajala pri naseljevanju beguncev, predvsem na ozemlju tedanje Cone A Svobodnega tržaškega ozemlja. Begunci, ki so v Italijo prihajali iz Istre in Dalmacije, niso bili vsi enaki. Nekateri so bili dovolj premožni, da so si takoj uredili normalno življenje, seveda v novem okolju, in obdržali svoj družbeni položaj. Iz vrst teh so tudi izhajali voditelji begunskih organizacij, ki so italijanskim državnim organom bile v oporo pri izvajanju njenih načrtov pri naseljevanju beguncev. Drugi so si, zahvaljujoč poznanstvu, sorodstvu, svojemu poklicu, poklicnim zmožnostim ali preprosteje podjetnosti in volji, v sicer težkih okoliščinah kaj kmalu sami pomagali do normalnega življenja. Tretji pa so bili, zaradi socialnega izvora ali osebnih neprilik, povsem odvisni od državne pomoči in so mnogo let preživeli v res težkih razmerah v begunskih taboriščih po Italiji (bilo jih je kar 109). Predvsem slednji so postali orodje politike načrtnega naseljevanja. Namen moje študije je ta politika, ne pa odzivanje in prilagajanje tej politiki tega pomoči najbolj potrebnega dela beguncev. Rad bi podčrtal, da so bili ti begunci delno tudi žrtve te politike. Naj navedem le to, da so organizacije, ki so delale na tem, da jih čimveč ostane v Trstu, predlagale za njihovo začasno namestitev uporabo dveh opuščenih ladij ter da so se v nekaterih taboriščih pojavile epidemije otroških nalezljivih bolezni, ki so imele tudi smrtne posledice. Vendar so bili ti begunci žrtve tudi v drugem smislu, saj je bilo med njimi nezamisljivo število Slovencev in Hrvatov (ali vsaj slovensko in hrvaško govorečih), ki so se, da bi bili deležni pravic begunskega statusa, morali podrediti "italija-

nizacijskim" načrtom in se odpovedati svoji nacionalni identiteti. Najbolj zgovoren je primer slovenskih optantov, ki jim je italijanska država prepovedala vpisovanje svojih otrok v slovenske šole v Italiji.

Za označevanje prebežnikov iz Istre in Dalmacije uporabljam v svojem prispevku v glavnem izraz begunci in ne v Sloveniji splošno uveljavljenega optanti. In sicer iz dveh razlogov. V prvi vrsti se mi zdi ta izraz najbolj nevtralen izmed treh, s katerimi so bile označene osebe, ki so od 8. 9. 1943 do leta 1956 zapustile Istro in Dalmacijo. Že omenjeni izraz optanti sta uporabljali bivša jugoslovanska zgodovinska stroka in politika in je danes prešel v rabo slovenske politike in zgodovinopisja. Kljub temu, da formalno ta izraz ustreza določilom mirovne pogodbe in Londonskega memorandumu (ki sicer ni govoril izrecno o opcijah), pa služi predvsem ne-dramatiziranju problema odhajanja in ne ustreza v celoti begunski stvarnosti (dolgoletnemu obstanku v taboriščih in podobnemu), ki jo je dovršen del istrskih zdomcev doživljal v Italiji. Druga beseda, s katero so se v italijanščini označevali in se še označujejo istrski begunci je esuli, pregnanci. O političnem in propagandnem pomenu tega izraza obširneje pišem v svojem sestavku. Naj pristavim le, da je to izraz, ki ga uporabljajo predvsem begunske organizacije in označuje danes v italijanski javnosti izključno istrske in dalmatinske begunce. Ta izraz uporabljam le, ko je to potrebno za boljše razumevanje posameznih pasusov.

*Ribiško naselje (Villaggio del pescatore) v Štivanu v občini
Devin-Nabrežina leta 1953 (Arhiv NŠK Trst).*

Drugi razlog, ki me je privedel do tega, da govorim o beguncih, je ta, da ni v italijanski zakonodaji, ki se nanaša na begunce, nikjer govora o optantih, ampak le o beguncih (profughi). Poleg tega ni v nobenem od zakonov, ki določajo pogoje za pridobitev statusa begunca in s tem povezanih pravic istrskih beguncev, opcija sploh omenjena in torej ni bila pogoj za dodelitev begunskega statusa. Dejansko so bili v Italiji priznani kot begunci tudi taki, ki niso optirali in so Istro in Dalmacijo zapustili celo pred 8. 9. 1943. Optanti in neoptanti - begunci so bili nekateri orodje (in, kot že rečeno, tudi žrtve), drugi pa akterji propagande italijanstva in nacionalne bonifikacije, ki sta predmet moje študije.

Mirovna pogodba je tudi glede vprašanja istrskih beguncev v Italiji pomenila prelomnico. Razblinili so se zadnji upi v prehodnost jugoslovanske oblasti nad dobršnim delom Istre in v začasnost begunstva. Klavzula o opcijah je definitivno preselitev ljudi iz ene v drugo državo uradno priznala in normirala. Uresničil pa se je tudi dolgo napovedovani puljski eksodus, prvi organizirani množični odhod Italijanov iz Istre. Vse to je pomenilo, da se bo v Italijo zateklo pomembno število novih beguncev, ki so povrh vsega tokrat prihajali organizirano.

Istrski begunci so tako za italijansko državo in politiko postali vredni posebne pozornosti in obravnave. Z izrazom, ki je njihovo zdmsko izbiro oplemenitil s patriotičnimi in verskimi motivi, so ti begunci postali esuli, pregnanci, ki so domače kraje zapustili, ker "... so hoteli ostati svobodni, kristjani in Italijani", kot se je izrazil poslanec Krščanske demokracije in vodilni član Odbora narodne osvoboditve za Istro (Comitato di liberazione nazionale dell' Istria - CLNI)¹ Giacomo Bologna (AP, 25. 1. 1956). V teku leta 1947 se je izoblikovala mreža ustanov in organizacij, ki so v tesnem medsebojnem sodelovanju prevzele reševanje problemov te sedaj posebne kategorije razseljenih oseb. Istočasno je pričela nastajati tudi specifična begunska

1 Odbore narodne osvoboditve (Comitato di liberazione nazionale - CLN) so ustanovili, na koalicijski in paritetni osnovi, predstavniki antifašističnih strank (od liberalcev do komunistov) po 8. 9. 1943 v od Nemcev zasedenih predelih Italije. Zgledovali so se po OF, centralni CLN pa je bil vrhovni politični (in do neke mere tudi oblastni) organ italijanskega odporniškega gibanja v zasedenih predelih Italije. CLN za Istro pa je nastal v Trstu po koncu vojne iz skupine mlajših Istranov. Sestavljali so ga predstavniki antifašističnih strank, razen KPI. Cilj organizacije je bil doseči, da Istra pripade Italiji. Preko svojih zaupnikov je CLNI konspirativno deloval tudi v hrvaški oz. slovenski Istri. V Trstu je bil Odbor uradni predstavnik beguncev, jih je sprejemal in preverjal ter dolgo imel tudi asistencialne naloge. Na vsedržavni ravni pa je postal privilegiran sogovornik italijanske vlade glede beguncev. V CLNI so kmalu prevladali predstavniki Krščanske demokracije, ki je tudi sama imela svojo istrsko sekcijo. Ti isti predstavniki so postali vodilni tudi v sami stranki KD v Trstu. Podobna organizacija je bil tudi CLN iz Pulja, ki je bil sekcija CLNI, a je dejansko šel svojo pot.

zakonodaja (Colummi, et al., 1980, 579-650).² Vse to je dokončno uveljavilo monopol desno-sredinskih političnih sil, v prvi vrsti stranke Krščanske demokracije, nad begunskim vprašanjem. Nedvomno pa so tem silam delo še olajšala toga odklonilna stališča, ki so jih do beguncev zavzemale levičarske sile.

Usklajevanje in politično usmerjanje posegov raznih ministrstev in ustanov glede begunskega vprašanja je konec leta 1946 prevzelo samo Predsedstvo Ministrskega sveta z novoustanovljenim Uradom za obmejna področja (Ufficio per le zone di confine) (Colummi, et al., 1980, 308-323).³ Konkretna skrb za čimprejšnjo zagotovitev normalnih življenjskih pogojev pa je bila dodeljena Ustanovi za podporo istrskim in dalmatinskim beguncem (Opera assistenza profughi Giuliani e Dalmati - OAPGD). Ta jim je sledila takorekoč od zibelke do groba, saj se je ukvarjala z otroško in mladinsko vzgojo, strokovnim izobraževanjem, počitniško in zdravstveno preventivno dejavnostjo, zaposlovanjem in pomočjo ostarelim. Njena glavna skrb pa je veljala preskrbovanju stanovanj. V začetku petdesetih let je ustanova pričela s popisovanjem beguncev in si ustvarila kartoteko, ki je služila tudi političnemu nadzoru. OAPGD so denarno in vsestransko podpirale, poleg države, tudi vse najpomembnejše italijanske zasebne in državne finančne in industrijske družbe (Colummi, et al., 1980, 321-323 ter Donato, 1983, 103).⁴ Opera je postala jedro operativnega dela aparata, v katerega so bile vključene, z raznimi vlogami in v različnih obdobjih, še druge organizacije in ustanove.

Vlogo uradno priznanih predstavnikov beguncev in vladnih sogovornikov sta prevzela Vsedržavno združenje Julijska Benečija in Dalmacija (Associazione nazionale Venezia Giulia e Dalmazia - ANVGD) in predvsem CLNI. Združenje Julijska Benečija in Dalmacija je nastalo že leta 1947 (Colummi, et al., 1980, 282-293 ter Manganaro, 1977, 107-108)⁵ iz begunskih organizacij, ki jih je širom po Italiji pomagal ustanoviti predhodnik Urada za obmejna področja, Urad za Julijsko Benečijo (Ufficio Venezia Giulia). Glavni navdihovalec konkretnih ukrepov vlade pa je bil CLNI, ki je bil, za razliko od ANVGD, dosledno vladna organizacija. Odbor je imel sedež v Trstu in je tu igral vlogo neuradnega državnega organa za begunce.

2 Dekret 9. 9. 1947 št. 885 je npr. pravico dodeljevanja begunskega statusa namenil prefektom, ki so pa morali predhodno obvezno povprašati za mnenje priznane begunske organizacije. O zgodovini najvažnejših begunskih organizacij Colummi, et al., 1980, 275-308; Pirina, 1996, 233-249 ter Rocchi, 1990, 204-210.

3 Urad je bil naslednik že januarja 1946 ustanovljenega Urada za Julijsko Benečijo pri Notranjem ministrstvu. Jeseni 1946, ob pripravah na puljski eksodus, je nastal tudi Medministrski odbor, ki je prav tako imel nalogo usklajevanja posegov raznih ministrstev. O odboru nimamo drugih novic.

4 Ob nastanku se je OAPGD imenovala Comitato nazionale rifugiati italiani (Vsedržavni odbor italijanskih beguncev).

5 Ob nastanku, februarja 1947, se je organizacija imenovala Comitato Nazionale Venezia Giulia e Zara (Vsedržavni odbor Julijska Benečija in Zadar). Julija 1948 se je preimenovala v Associazione nazionale Venezia Giulia e Zara (Vsedržavno združenje Julijska Benečija in Zadar) in kasneje v ANVGD.

Ta aparat je nedvomno ustrezal potrebi, da se beguncem čimprej zagotovi dokončna vključitev v priseljenško družbeno stvarnost. Konkretne rešitve pa so ustrezale tudi potrebam "propagande italijanstva", glavne zadolžitve Urada za obmejna področja. Ta propaganda, ki je imela za cilj krepitev nacionalnih (in nacionalističnih) čustev in organizacij, je dobila vsedrjavni obseg. Italijanstvo, ki je bilo enačeno z antikomunizmom, ekstremnim patriotizmom ter spoštovanjem ustaljenih družbenih razmerij in hierarhije, je bilo uporabljeno kot protiutež in "zdravilo" proti razrednim gibanjem, ki so zajela italijanske delavske in kmečke množice. Begunci, sedaj pregnanci, so postali ena glavnih opor te politike. Njihovo poslanstvo je jasno izrazil prefekt iz Modene, središča v "rdeči" Emiliji-Romagni: "... glede na politično držo večine prebivalstva občine Carpi, in še posebej zaselka Fossoli, (bi) lahko bila oportuna, zaradi neizogibnih političnih posledic, stalna vključitev kompaktnega jedra julijskih beguncev, ki so notorično pristaši reda in visokih patriotskih čustev ..." (AST - CGG, 134, 19. 10. 1953).

V Italiji so tako kaj kmalu po mirovni pogodbi začeli nastajati t. i. "borghi", posebna begunska naselja, ki jih je gradila OAPGD.⁶ Ta naj bi bila neke vrste presajena istrska mesteca v zdomstvu. "... Da bi skupnosti obdržali tuje vsakršnemu negativnemu vplivu...", kot se je izražala tržaška izpostava OAPGD, so skušali ta naselja napraviti čimbolj samozadostna in v njih v čimvečji meri ohraniti socialno strukturo izvornih skupnosti (AST - CGG, 135, junij 1954).⁷

Načrtno naseljevanje beguncev je dobilo največji obseg v mejnih, nacionalno mešanih področjih (Rocchi, 1970, 177).⁸ Tu pa so bile "propagandi italijanstva" dodane prvine "nacionalne bonifikacije". Po neuspelem poskusu, da bi večino puljskih beguncev namestili v Coni A Svobodnega tržaškega ozemlja (STO), so prišli v poštev komaj priključeni predeli Goriške. Gorica sama je postala nekak center Puljčanov v izseljenstvu (Colummi, et al., 1980, 293-308).⁹ Na tem območju, kot tudi kasneje na Tržaškem, pa ni bila nacionalna bonifikacija le nacionalno pogojena. Naseljevanje beguncev je imelo tudi namen politično bonificirati "rdeče" predele Goriške (Tržič in njegovo okolico, t. i. Bisiacarijo) (Benvenuti, Pincherle, 1977).

V Coni A STO je po neuspelem poskusu s puljskimi begunci sistematično

6 Največja taka naselja izven današnje Furlanije-Juljske Krajine so nastala v Rimu, Tarantu, Bariju ter v Fertiliji na Sardiniji.

7 Za ohranitev socialne strukture begunskih skupnosti je bilo namenjeno npr. presajanje obrtnih in trgovinskih dejavnosti beguncev v ta naselja. Tudi CLNI je zahteval, naj se v doseljenskih krajih beguncem zagotovi nadaljevanje prejšnjih gospodarskih dejavnosti.

8 Že med pripravami na množični odhod iz Pulja je Luigi Einaudi, kasnejši predsednik republike, podprl predlog CLN iz Pulja, ki je eksodus pripravil in vodil, o intenzivni naselitvi beguncev na Južno Tirolsko.

9 Tu je imel svoj sedež CLN iz Pulja v izseljenstvu, ki se je preimenoval v Movimento Istriano Revisionista (MIR - Istrsko revizionistično gibanje). Tudi njegovo glasilo, L' Arena di Pola, je pričelo ponovno izhajati septembra 1947 (in še izhaja) v Gorici.

uresničevanje načrtov italijanske vlade potekalo relativno počasi. Zavezniška vojaška uprava (ZVU) istrskim beguncem ni namenjala nobenih prednosti pri delu in dodeljevanju stanovanj. Zaradi strahu pred možnimi zaostritvami že tako težkih socialnih razmer v Coni je vsaj do leta 1950 naseljevanje beguncev celo preprečevala (Colummi, et al., 1980, 426).¹⁰ Italijanska vlada je pomagala z denarnimi prispevki raznim ustanovam, ki so ta denar v glavnem razdeljevale beguncem v obliki podpor, delno pa ga uporabljale za v bistvu nesistematične in začasne nastanitve beguncev. Šele leta 1949 je bilo upravljanje vladne pomoči centralizirano v novonastalem Conskem uradu povojne pomoči (Ufficio di Zona assistenza postbellica).

Do preobrata je prišlo leta 1950, po valu izseljevanja iz Cone B, ki je sledil aprilskim volitvam v Ljudske odbore. Na sestanku med funkcionarji italijanske vlade in ZVU, junija tega leta, so določili prvine novega odnosa do problema beguncev: begunci iz Cone B morajo ostati v Coni A, kjer jim je treba v najkrajšem času zagotoviti zasilna bivališča in pripraviti projekte dokončnih nastanitev (AST - CGG, 135, 1. 6. 1950). Načrt dokončne namestitve beguncev na Tržaškem je lahko previdno stekel. Italijansko notranje ministrstvo je že novembra za gradnjo zasilnih in dokončnih begunskih stanovanj nakazalo 222 milijonov Lit. tržaškemu prefektu Palutanu. Nov korak je bil storjen leta 1952. Najprej je marca dobila dovoljenje za delovanje v Coni A OAPGD, ki je sem takoj usmerila veliko večino svojih sredstev ter pričela pospešeno graditi "borghe" (OAPGD, 1972).¹¹ Le malo kasneje pa je uprava notranjih ter finančno gospodarskih zadev Cone prešla v roke funkcionarjev, ki jih je določila italijanska vlada. Ta je tako prišla do direktnega urejanja begunskega vprašanja v Coni A. Asistencialna politika do beguncev je namreč bila med pristojnostmi italijanskih funkcionarjev, ki so bili formalno odgovorni komandantu Cone, a so dejansko redno poročali rimski vladi in od nje prejemale navodila (Novak, 1973, 369-378).¹² V načrtno naseljevanje beguncev je bil sedaj

10 Z odlokom št. 64 19. 12. 1947 je ZVU tako npr. prekinila vpisovanje v sezname stalno bivajočega prebivalstva Cone A. Ukrep je bil ukinjen z odlokom št. 219 29. 11. 1950, ki je pa dovoljeval dodelitev stalne rezidence le osebam, ki so bile 1. 11. 1950 vsaj eno leto registrirane kot stalno domicilirane v eni od občin Cone A. Ker je bilo stalno bivališče pogoj za izdajo delovne knjižice, je bila mnogim beguncem onemogočena redna zaposlitev.

11 Leta 1972 je bilo tako v sami Tržaški pokrajini kar 54% (od 3.789 na 6.968) dograjenih ali načrtovanih stanovanj OAPGD v 34 provincah Italije. Če dodamo še Goriško pokrajino, ki je bila sicer samimi 642 stanovanji takoj za tržaško, se odstotek poviša na 63. Poleg tega je bilo v Tržaški pokrajini tudi 8 od 12 dijaških domov za mladino vseh starosti ter 3 od 4 domov za ostarele in invalide, ki jih je zgradila in upravljala ista ustanova.

12 Razdelitev uprave je bila rezultat italijansko-anglo-ameriškega dogovora 9. 5. 1952, ki je predvideval tudi imenovanje italijanskega političnega svetovalca pri ZVU. Vsi "italijanski" resorji so bili združeni v Višjo direkcijo uprave (Direzione superiore dell' amministrazione), ki ji je načeloval prefekt Vitelli. O tesnem usklajevanju dejavnosti na begunskem področju med italijanskimi funkcionarji pri ZVU in italijansko vlado zgovorno priča gosto dopisovanje na relaciji Trst - Rim, ki je ohranjeno v citiranih fasciklih fonda AST-CGG.

vključen celotni aparat, vsi krajevni predstavniki rimske vlade ter proitalijanske organizacije.¹³ V istem letu so bili dograjeni prvi stanovanjski bloki za begunce, zametki kasnejših borgov. Že avgusta je predsednik Cone (in tržaški prefekt) Palutan glede tega pisal ravnatelju italijanskega dela uprave pri ZVU Vitelliju, da je šlo za "... načrt, ki smo ga mi že izvedli in predvideva nastanitev istrskih pregnancev v predmestnih predelih za obrambo italijanstva...". (AST CGG, 135, 16. 8. 1952)¹⁴

*Notranjost barake v begunskem taborišču na Opčinah pri Trstu leta 1951
(Arhiv NŠK Trst).*

-
- 13 Generalni tajnik OAPGD je tako npr. februarja 1953 obveščal direktorja notranjih zadev italijanskega dela administracije ZVU, da je italijanski politični svetovalec "...odobraval kriterije našega dela, ki popolnoma sovpadajo z njegovimi gledanji glede nacionalne bonifikacije Cone Bar-kovlje-Devin ...". Glej AST-CGG, 135, 4. 2. 1953.
- 14 V italijanščini: "...piano da noi ormai attuato e che prevede la sistemazione di esuli istriani in zone periferiche a difesa dell'italianità."

Nacionalna bonifikacija pa je imela dva aspekta. V prvi vrsti je šlo za oslabitev slovenskega oz. slovanskega (slavo) življa. Obsedenost s "slovansko nevarnostjo" je šla tako daleč, da je CLNI, ki je imel odločilno besedo pri begunskih zadevah v Trstu, smatral celo balkanske begunce, ki so bili vse prej kot komunisti, za "... stalno in hudo nevarnost za politično in nacionalno ravnotežje cone ..." (AST - CGG, 135, 30. 6. 1952) ter vztrajno zahteval (in končno dosegel) njihovo izselitev. Na začetku je načrtno naseljevanje beguncev imelo večji protislovenski obseg, saj je dogovor iz junija 1950 predvideval, naj bi se begunska stanovanja gradila v vseh šestih občinah Cone A. Kasneje pa so bili begunci uporabljeni predvsem za italijanizacijo teritorija od Barkovelj in Proseka do Devina, se pravi območja slovenske zgodovinske naselitve ob morju. S tem se je morala zagotoviti kontinuiteta italijanske poselitve teritorija, ki je povezoval mesto Trst z ozemljem italijanske republike. Vsaka večja slovenska vas na tem območju je dobila svoje begunsko naselje.

Posebna skrb je bila posvečena devinsko-nabrežinski občini, ki se je nahajala ob meji z Italijo. Tu sta nastali kar dve begunski naselbini, naselje Sv. Mavra in Ribiško naselje. Potek in smisel ustvarjanja slednjega, ki je bilo eno od prvih dokončnih begunskih naselji na Tržaškem, nam nazorno prikazuje spomenica generalnega direktorja Vsedržavnega konzorcija ribiških zadrug (Consortio nazionale fra cooperative pescatori e affini)¹⁵ iz novembra 1953. (AST - CGG, 65, 23. 11. 1953) Konzorciju je tedaj upravljal Ribogojno-kmetijsko podjetje (Azienda ittico-agricola demaniale del Timavo), ki je nastalo leta 1947 ob ustju Timave. Na terenih, ki sta jih dala na razpolago država in princ Thurn und Taxis, so tedaj zgradili manjši tovarni ribiških mrež ter ledu, ribnik in nekaj stanovanjskih zgradb za uslužbence. Z izsušitvijo močvirnatih zemljišč so pridobili tudi nekaj desetina ha obdelovalne površine. Italijanska ustanova, ki je vse to upravljala,¹⁶ je kmalu zašla v hude težave zaradi negospodarnosti podjetja. Da bi preprečil, da bi "... slovanska skupina, ki je nastala v Trstu prav z namenom, da se polasti podjetja in tako razširi in okrepi penetracijo slovenskih ljudi vzdolž obalnega pasu meje med Italijo in STO-jem ...", je Konzorcij maja 1951, na pritisk vidnih italijanskih osebnosti iz Trsta in z blagohotno spodbudo Predsedstva Ministrskega sveta, sam prevzel upravo podjetja. Takoj je prešel h krepitvi italijanstva z nastavljanjem skoraj izključno beguncev. Da bi pa onemogočil, da bi Slovenci s stalnim doseljevanjem slovenskih družin okrepili svojo prevlado v občini Devin-Nabrežina, in prispeval k spremembi tega razmerja, je Konzorcij "... v popolnem soglasju s CLNI in z odgovornimi predstavniki Krščanske demokracije v Trstu ..." odstopil 12 ha terena za gradnjo 40 hiš za begunce. Poleg tega je dal na razpolago beguncem nekaj zasilnih stanovanj ter jih še nekaj sprejel v službo. Prevezel je tudi stroške poklicno-izobraževalnih tečajev za begunce in

15 Bila je to vsedržavna organizacija, s sedežem v Rimu. Njena naloga je bila podpirati ribištvo.

16 Bil je to Konzorcij za varstvo ribolova (Consortio per la tutela della pesca).

projektiranja drugih pobud za "... stalno uvedbo v omenjeno področje ustrezne italijanske skupnosti ...". Zaradi političnih kriterijev poslovanja in predvidenih novih namestitvev beguncev, ki so prav tako bile v nasprotju z vsako gospodarsko logiko, pa je podjetje prinašalo le izgube. Pisec je tako na koncu prosil italijansko vlado za povrnitev stroškov in financiranje nadaljnjih posegov. V spremnem dopisu je Direkcija financ in gospodarstva, ki je spadala v italijanski del uprave ZVU, potrjevala resničnost navedb in podprla zahteve Konzorcija.

Vhod begunskega taborišča na Opčinah (Arhiv NŠK Trst).

Begunska naselbina ob ustju Timave pa ni bila le negospodarna, bila je tudi neustrezna potrebam in željam beguncev. Vsedržavna ustanova za tri Benečije (Ente Nazionale per le Tre Venezie)¹⁷ je proti koncu petdesetih let pričela graditi dva nova stanovanjska kompleksa s po 140 stanovanji za ribiče begunce - ob ustju Timave in v Miljah. Do decembra 1959 se je prijavilo le 244 prosilcev, ki so pa v veliki večini

¹⁷ Ustanova je nastala takoj po prvi svetovni vojni in je prevzela skrb za italijansko kolonizacijo "novih provinc". Po drugi svetovni vojni je za begunce v Venetu in Furlaniji - Julijski krajini zgradila še nekaj ribiških naselij ter jim dala na razpolago nekaj kmetijskih gospodarstev.

želeli v Milje. Za miljsko naselje je bilo 164 prosilcev, za štivansko pa le 45, 35 prosilcev pa ni izrazilo preference. Le z veliko težavo in z raztegovanjem kriterijev dodeljevanja so na koncu uspeli oddati vseh 140 stanovanj v Ribiškem naselju pri Štivanu.¹⁸

Iz navedenega je torej jasno, da je bila politika naseljevanja beguncev tudi v funkciji zasedbe teritorija in onemogočenja njegove gospodarske izrabe s strani Slovencev. Zemlja, zasedena za begunska taborišča in podobno, ni nikoli več postala razpoložljiva za slovensko skupnost. Cilj gradnje begunskih naselij pa je bil tudi prevlada "proitalijanskih" strank v krajevnih upravah. Kot je podčrtovala OAPGD, bi dograditev doma za ostarele begunce pomenila dodatnih "... 40 italijanskih glasov .." v občini Devin-Nabrežina. (AST - CGG, 65, 4324/0/2) Prav tu je vladnim strankam uspelo prebiti "rdeči" pas slovenskih in levičarskih občin, ki so obkrožale Trst. Treba je pa podčrtati, da so bili begunci le sredstvo mnogo širše zasnovane politike razlastitev in "italijanizacije".

Drugi aspekt nacionalne bonifikacije je zadeval italijansko (ali bolje italijansko govoreče) prebivalstvo Trsta. Po mojem ni naključje, da se poleg izraza "nacionalna bonifikacija" pojavljata tudi izraza "krepitev italijanstva" in "obramba italijanstva", kjer je italijanstvo mišljeno v prej omenjenem smislu. Šlo je torej tudi za poživitev takega "italijanstva" med očitno nacionalno mlačnim italijansko govorečim prebivalstvom. V Trstu se je ta mlačnost izražala v precejšnji priljubljenosti independentističnih političnih strank in v ne prevelikem navdušenju komunističnih simpatizerjev in volilcev za Italijo. Prisotnost beguncev naj bi na to stvarnost vplivala na več načinov. Begunska naselja v delavskih rajonih Trsta, sicer občutno slovensko prisotnostjo, in kasneje v "rdečih" Miljah, naj bi pozitivno vplivala na okolico. Begunci so predstavljali tudi pomembno volilno maso, ki je pripomogla k izboljšanju volilnih rezultatov proitalijanskih strank. Direktno pa je njihova prisotnost vplivala tudi na okrepitev strukture in številčnosti proitalijanskega tabora s pravo mrežo begunskih organizacij in s prisotnostjo tradicionalnega istrskega begunskega vodilnega sloja v vodstvih patriotskih organizaciji, kot npr. Lega nazionale (Vetter, 1977).¹⁹

Izvedba teh načrtov je zahtevala množično prisotnost beguncev v Trstu. Do oktobra 1953 je njihovo prisotnost vsaj do neke mere opravičevalo dejstvo, da usoda Cone B še ni bila odločena in je bila torej še odprta možnost vrnitve v domače kraje.

18 Glej zapisnike komisije za dodeljevanje stanovanj za ribiče begunce v AST, fond Consorzio per la tutela della pesca, fasc. 57. Število prošelj se je do izteka roka, 31. 1. 1960, povišalo na 257.

19 Med drugim je mnoge od vodilnih "pregnancev" označevala fašistična preteklost. Naj spomnim še, da je Krščanska demokracija imela svojo istrsko sekcijo, da so bili mnogi njeni vodilni predstavniki begunci ter da so bili njeni volilni odstotki med begunci skoraj plebiscitarni. Begunske organizacije so kasneje klientelarno vezale nase (za zaposlovanje in podobno) tudi nebegunce.

Z angloameriško noto 8. novembra 1953 pa je postalo jasno, da je začasno stanje tudi definitivno, in je zadrževanje beguncev v Trstu dobilo povsem drugačen pomen. Najodločnejši zagovornik obstanka je bil CLNI, ki je takrat še odločneje ponovil svojo zahtevo. Ob novem valu izseljevanja iz Cone B je CLNI januarja 1954 preklical obvezo, ki jo je bil sprejel na sestanku vladnih in drugih italijanskih prizadetih ustanov, da bo prepričeval novodospele begunce, naj sprejmejo premestitev iz Cone A v Italijo. Na ta način je onemogočil premeščanje ter dokazal svojo odločilno vlogo pri izvajanju vsakršnega sklepa. (AST - CGG, 65, 30/Ris. Int.; tudi AST - CGG, 134, 14. 12. 1953 - 4. 2. 1954)

Taborišče za begunce pri Orehu blizu Milj leta 1958 (Arhiv NŠK Trst).

Manj kot leto dni kasneje, oktobra 1954, ko se je pripravljala vrnitev Trsta pod italijansko upravo, je podtajnik pri Predsedstvu Ministrskega sveta Oscar Luigi Scalfaro izjavil na italijanski televiziji: "... Vlada želi in upa, da se istrski begunci, ki so že v Trstu, in tisti, ki bi eventualno prispeli v teh dneh pričakovanja, ne bodo oddaljili s tržaškega ozemlja ... istrski begunci, prebivalci Istre, so nosilci takih tradicij, zgodovine, kulture, civilizacije, da jih ne smemo razpršiti. Dovolite mi, da dodam, da imajo tako vero in ljubezen do domovine in tako izročilo žrtvovanja, da jih ne smemo razpršiti ... ta dediščina, polna ljubezni, vere, žrtvovanja, naj ostane

temu najbolj izpostavljenemu braniku italijanstva ..." (AP, 27. 10. 1954). To je bilo uradno priznanje zahtev CLNI in napoved prihodnosti. Z vrnitvijo Italije so odpadle tudi zadnje ovire množični naselitvi beguncev. Danes je tako na območju Tržaške pokrajine kar 17 begunskih borgov, v občini Trst pa je 17% prebivalcev rojenih v Istri ali Dalmaciji.²⁰

THE SETTLING OF THE ISTRAN REFUGEES IN THE TRIESTE REGION:
ASPECTS OF "NATIONAL BENEFITS"

Alessandro (Sandi) VOLK

Institute for Ethnic Studies, SI-1000 Ljubljana, Erjavčeva 26

SUMMARY

The author deals with the exploitation of settling the Istran refugees by the Italian conservative political powers in the sense of the so-called "propaganda of Italianation" and "national benefits".

After the short introductory presentation of some basic problems that occurred during the research, the author gives us the picture of the origin of the state apparatus regulating the refugee issues and different refugee organizations.

This apparatus created the monopoly of conservative political powers over the refugee problems and enabled them to use the refugees for anti-communist "propaganda of Italianation" on the Italian internal political scene.

On the Italian eastern border the refugees were used for "national benefits" of the nationally mixed areas.

On the basis of the unused material from the Archives of the General Government Commissariat in Trieste (Commissariato Generale di Governo per Trieste) the author has shown the development of this policy in zone A (Free Territory of Trieste) until 1954 and some final results of realization of these plans.

The author points out that the intentional settling had the objective to weaken the position of the Slovenian national community in Italy, to weaken the working class and to strengthen the positions of the Italian nationalistic forces in the town.

²⁰ Podatki Statističnega urada Občine Trst ne navajajo datuma priselitve, zato je ta odstotek le indikativen. Če k rojenim v Istri prištejemo še rojene v drugih provincah Italije, tvori vsota kar 33% tržaškega prebivalstva.

VIRI IN LITERATURA

- AP** - L' Arena di Pola (podnaslov: organo del Movimento istriano revisionista, nato Organo del revisionismo istriano; tednik), letniki 1947-1963.
- AP**, 27. 10. 1954, Baluardo avanzato d' italianità gli istriani al confine orientale.
- AP**, 25. 1. 1956, Gli istriani hanno voluto restare uomini liberi, cristiani e italiani.
- AST** - CGG - Archivio di Stato di Trieste, fond Commissariato Generale del Governo, fasc. 65, dopis predsednika OAPGD Višjemu direktorju uprave v Trstu, št. 4324/0/2.
- AST** - CGG, fasc. 65, dopis št. 30/Ris. Int.
- AST** - CGG, fasc. 65, Presidenza del Consiglio dei Ministri, Ufficio per le zone di confine, prot. št. 200/9978/T.581-1, 23. 11. 1953.
- AST** - CGG, fasc. 134, dopis prefekta iz Modene Notranjemu ministrstvu št. 3358, 19. 10. 1953.
- AST** - CGG, fasc. 134, poročilo o delu Komisije za stanovanjsko in delovno namestitve julijskih in dalmatinskih beguncev od 14. 12. 1953 do 4. 2. 1954.
- AST** - CGG, fasc. 135, zapisnik sestanka 1. 6. 1950.
- AST** - CGG, fasc. 135, dopis Zakladnega Ministrstva R. I. Zunanjemu in Notranjemu Ministrstvu R. I. 30. 6. 1952.
- AST** - CGG, fasc. 135, dopis 16. 8. 1952, št. 0318/1430 Gab.
- AST** - CGG, fasc. 135, dopis OAPGD, 4. 2. 1953.
- AST** - CGG, fasc. 135, Dejavnost OAPGD v Trstu, junij 1954.
- AST** - CGG, fond Consorzio per la tutela della pesca, fasc. 57.
- Benvenuti, S., Pincherle, R. (1977):** Monfalcone 1945-48. V: Belci, F. et al.: Nazionalismo e neofascismo nella lotta politica al confine orientale 1945-75. Trieste, Istituto Regionale per la Storia del Movimento di Liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 663-692.
- Colummi, C., Ferrari, L., Nassisi, G., Trani, G. (1980):** Storia di un esodo - Istria 1945-1956. Trieste, Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli - Venezia Giulia.
- Donato, C. (1983):** Venezia Giulia. V: Gentileschi, M. L., Simoncelli, R. (a cura di): Rientro degli emigrati e territorio. Napoli, Istituto Grafico Italiano.
- Manganaro, C. (1977):** Fausto Pecorari. La vita, l' azione e il momento politico. Trieste.
- Novak, B. C. (1973):** Trieste 1941-1954. La lotta politica, etnica e ideologica. Milano, Mursia.
- OAPGD (1972):** 25 anni di lavoro, 1947-1972. Roma.
- Pirina, M. (1996):** Dalle foibe ... all' esodo. Pordenone.
- Rocchi, F. (1970):** L' esodo dei giuliani, fiumani e dalmati. Roma, Ed. Difesa Adriatica.
- Rocchi, F. (1990):** L' esodo dei 350 mila Giuliani Fiumani e Dalmati. Roma.

Vetter, C. (1977): Le associazioni patriottiche e combattentistiche. V: Belci, F. et al.: Nazionalismo e neofascismo nella lotta politica al confine orientale 1945-75. Trieste, Istituto Regionale per la Storia del Movimento di Liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 283-356.